

BENVED

EN ETNOBOTANISK MONOGRAFI

Til slægten *Euonymus* hører cirka 100 arter, hvoraf størsteparten forekommer i den nordlige tempererede zone. Denne monografi gælder hovedsageligt *E. europaeus*, hvis udbredelse strækker sig over det meste af Europa (ikke vildtvoksende i Norge og Finland), det vestlige Sibirien, Lilleasien, Kaukasus og Turkestan.

Spolebush eller benved (*Euonymus europaeus*),
ur C. A. M. Lindman, *Nordens flora*, 1917.

Theofrastos' beskrivelse af *εὐώνυμος* (*Hist. plant.* 3, 18, 13) peger mod *Nerium*, mens *euonymus* (*Nat. hist.* 13, 118) utvivlsomt er identisk med Linné's *Euonymus* (*Gen. plant.* 1737), også stavet *Evonymus*. Det græske epitet betyder "ved godt navn, berømt" og skal måske forstås eufemistisk: Theofrastos' plante lugtede som lig og var giftig for geder og får. Han omtaler en anden busk *τετραγωνίχ* (3, 4, 2), der af senere botanikere blev tydet som en *Euonymus*-art' jnf. Wm. Turner's *Names of Herbs* 1548: de unge skud, der kommer direkte fra roden, er alle fir-kantede, hvorfor nogle kalder den *Euonomum* (til *eunomus* 'velordnet'), sml. nedenfor. En tredje tolkning sætter navnet i forbindelse med *Euonyme*, *furiernes moder*.² *Tabernaemontanus'* urtebog 1588 skelner i tekst og billeder mellem tre arter. – Benved er afbildet i den bayerske hertug Albrecht V's bønnebog 1574.

SYNONYMER

1. *Habitus*:

E. europaeus er en indtil 6 meter høj busk eller et lille træ. I Sandager ved Gislev på Sydfyn blev fældet et 30–40 årigt benvedtræ, som foruden var 6–8 tommer (15,7–20,9 cm) i tværmål.³ Linné fandt på Öland et eksemplar

OPUBLICERAT MANUSKRIFT.

3 *famner* [5,35 meter] *högt och över stammen så tjockt som en karl*.⁴ Grenene er som unge oliven- eller mørkegrønne, ældre grå- til rødbrune og næsten firkantede, ofte forsynet med fire korklister – jnf. firkanttræ Fyn slutn. 1800-tallet,⁵ kantholz, viereckholz; square tree (1548); bois carré; ital. tetragonio 'firkantet'; czek. kvadraty. De ellipsoformede, på undersiden blågrønne blade farves om efteråret smukt røde – jnf. burning bush (*E. atropurpureus* og *americanus*) – og flere arter eller brogetbladede varieteter er populære prydbuske. Benved angribes meget ofte af møllarver (*Hyponomeuta euonymi*), som æder bladene og dækker busken med deres spind, jnf. ormespindet (kan også være omtydet af spindet, se anvendelse), holl. rupsenboom til rups = sommerfugllarve. Blomsterne i kvaste er grøngule og uanselige, frugterne 4-klappede lyse- til skarlagensrøde kapsler med 2–4 ægformede frø omgivet af en orangerød kappe (arillus); efter kapslens åbning bliver de nogen tid hængende i lange frøstreng. I et overskåret frø ses tydeligt den grønne kim. Hos *E. verrucosus* er de sorte frø kun delvis omgivet af kappen. Oktober–november står de blomsterlignende frugter i smuk kontrast til løvet og vækker i vore kratskove og hegn opmærksomhed på lang afstand:

Benvedbusken leger rosegård (Chr. Richardt),⁶ den *har åbnet sine kapsler og viser de orangegule frø i lyskarmosinrød indfatning – sikken et hyl hvis vi mennesker ville sætte de to farver sammen* (Knud Hee Andersen);⁷ *indenfor en kapsel, hvis vægge er vinrøde, findes nogle få orangegule frø, som inden i er hvide med en irgrøn kim i midten. Så ødsel en farvepragt, som alt for få har lejlighed til at glæde sig over* (Jens Hvass).⁸

Dit mildtsmilende bær mig hilser i kolde oktober, som med vemodsmil hilser en rejsende ven (J. H. Smidth, 1823).⁹ *Benved vender sine topas-øjne / som ensomme gløder / ud mod mørket* (Tove Meyer).¹⁰

Størsteparten af synonymerne skyldes frugtens særprægede form og farve; et udvalg anføres her grupperet (så vidt muligt) efter motiv.

2. Kapslen sammenlignet med hovedbeklædning, især katolske gejstliges firkantede baret (flad hue af blødt stof) og røde dragt:

præstehue slutn. 1700-t., vel oversat fra tysk pfaffenmütze 1766ff., pfaffenkappel, -kappelein etc. 1781ff., kappelein 1700-t., pfarrerskappe, Peterskappe, jesuiterhütchen, kapuziner, bischofsmütze, kardinalsmütze, papsthütchen med helt tilsvarende navne i holl., fr., ital., sp. og en række østeuropæiske sprog.

3. Kapslen sammenlignet med bagværk:

eierbrezel (-holz) 1542ff., brezel = rundstykke; mutschellen 1594ff. = lille rundt brød med korsindskæring eller firkantet brød; weschelholz 1775 og westeleholz til wästele, wastle = næsten firkantet brød; franzbrot Mecklenburg = lille rundt hvedebrød, jnf. fr. brioches = boller, eng. hot cross buns = en slags boller; ital. bine de pan = fire små brød lagt i firkant, grise d'pan, panedi della Madonna, lilleruss. proskuryna til proskura = lille kirkebrød, hostie; slov. kozji presnec 'gedebrød' (usyrnet).

4. Frugten sammenlignet med gule tænder i rød mund:

kællingetand Vestfyn, Agersø, sv. käringtänder 1745ff., eng. dog-teeth berries, ital. dent d'levr 'løvetand'.

5. Frøene sammenlignet med testes i scrotum:

hanepung, -træ Bornholm, ty. hahnhöden 1500–1726, haseneier Zürich, pfaffenhoden (1542 scrota sacerdotum), fr. couillon de prestre 1557ff., czek.slov. popové moudi 'pavenoser',¹¹ holl. papekullen; mange eufemistiske omtydninger: pfaffenrösslein 1600ff., -pfötchen, -hölzchen etc.

6. Frøene sammenlignet med andre frugter, med æg, perler:

bønnetræ Angel, Møn, Falster, kaffebohn Slesv., Rhinl., holl. wilde koffieboonen, ital.

caffé burdu 'vild kaffe', flamsk kruisbezielaar = frugten har fire korsstillede "bønner" (bezier), verborgen oranjeklantjes 'små skjulte appelsinklaser', amer. strawberrybush (*E. amer.*), eng. popcorns, ital. corallini 'små koraller', se videre under børneleg.

7. Sammenligning med andre ting: ruit lap-ticher 'små røde bolde' Nösnerland (ty. sproget i Siebengebirge., nu rumænsk Transsilvania), salzbücheli 'lille saltbøtte', herrgottsschühlein o. 1740, -pantöfelchen, den åbne frugt kan minde om sko eller tøffel; schlegeli, küferschlegeli Schweiz = lille træhammer anvendt bl.a. af vinkypere; holl. kruiskenhout – frugten har form som det kors, hvormed præsten onsdag før påsken velsigner menigheden; pinushions 'nålepuder' Gloucestershire; kattepoter Bornholm, måske på grund af kapselformen jnf. katzen-, hahnenpötchen 1779, 1808, göckela 'hane', sorbisk kaponki 'lille rød hare'; amer. bleeding heart (*E. atrop.*), bursting heart og hearts-busting-with-love (*E. amer.*).¹² Kaspar = tossefigur i Schwaben sigter vel til den røde løjerlige frugt.

8. Andre navne:

sieben-, neunhäuter – frøene siges (stærkt overdrevet) at have syv eller ni hunder; anis-holz, -baum slutn. 1700-t. vel fordi frøolien lugter anisagtig; efter stanken fra brændende kviste måske: foul rush, catwood, -tree og (*E. amer.*) fish-wood. Baskisk "judastræ". Gælisk, irsk oir 'øst' måske i betydningen '(fra land mod) øst': planten er sjælden i Irland og Skotland, men alm. på kontinentet; feoras kan ligesom oir også betyde bl.a. kant, grænse = plantet som hæk, eller sigtende til de kantede grene?¹³

VEDDETS ANVENDELSE

Det hvide eller bleggule ved har smalle, tydelige årringe, usynlige marvstråler, er finporet, kærneløst, sejt, fast og hårdt, dog ikke som navnet benved antyder så hårdt som ben, d.v.s.

knogle. Det er vanskeligt at spalte, let at skære og dreje, men ikke særlig holdbart.

Benved kendes litterært fra 1640 (muligvis allerede 1534), som stednavn i Sydvestjylland fra beg. af 1300-t., desuden i Benneris 1612 Als, Bennetsløkke 1704ff. Stollig Sønderj., m.fl. Benvidje 1804ff., Bornholm, bentræ Sydslesvig, benhvide Fyn; sv. benved 1651ff., benalster 1894ff. (*alster* 1745ff., måske af halster = *Salix pentandra*), hårdved 1771; dog's bone (*E. alatus*, om veddet).¹⁴ I da., sv. og no. (beinved) samt isl. (oldnord.) beinvíðr gælder navnet (også kristtorn, liguster, gedebblad, kvalkved m.fl. med ligeledes hvidt og hårdt ved og omtrent samme anvendelse; ty. har bein- som præfiks i navne til 11 slægter buske og træer med hårdt ved, men ikke *Euonymus* – finsk sorvaripaata-sama 'drejer-tørst' (Rhamnus frang.).¹⁵ *Navnet tilkommer vel med lige ret flere planter, som hver for sig på det sted hvor de vokser fik navnet på grund af deres hårde ved* (Aug. Lyttkens).

Benved blev i 1700- og 1800-t. meget benyttet til forskelligt husgeråd. Heraf skar man frem til vor tid spiseskeer,¹⁶ der ofterhånden blev slidt glatte og smukt gule, men ikke måtte blive våde, så var de ødelagt (ru) for lange tider.¹⁷ Skeer af benved blev regnet for de bedste blandt træskeer og særlig fine til gilder.¹⁸ En bejler i Øksendrup på Fyn nævnedes o. 1900 i sin friertale, at der fulgte tre dusin benvedskeer med.¹⁹ Sketræ Østfyn, Jylland, lepelboom, -holt Slesvig,²⁰ disse skeer nævnes ofte i J. H. Voss' hjemstavnsdigte, fr. louchettes 'spader' (om små skeer).²¹

Man plejer at bruge det hårde, smukke, gule ved til meget håndværktøj (Bock's urtebog 1577). En række navne skyldes anvendelsen til spinderedskaber, håndtæner, spoler, vindepinde etc.: fusarius, fusarum til fusus = ten,²² fr. siden 1700-t. fusain (fuseau = ten, kniplepind), ital. fusano, fusaria etc. fusaggine (fuso = spindel),²³ sp. husera 'spindel, ten';²⁴ oldhøjty. Spinnilboum etc., nu alm. brugt spindelbaum, -holz,²⁵ *die weiber lassen jnen*

spjndel dauon drehen 1551,²⁶ spillbaum, til spill = spids, tynd stok, herfra indlånt i eng. 1548ff. spindelless, spindle-tree,²⁷ fra ty. til sv. spindel-trä 1651ff., spelbom 1748ff.²⁸ og da. spindelbom 1596, -træ 1769; fr. (prov.) colonhet til colucula = spinderok,²⁹ ty. (Westf.) rockenfaut 'rokke-fod', da. o. 1700 rokketræ (rok = håndten). I nogle tilfælde kan spindel- også have relation til buskens hyppige angreb af "snareorm" med talrige larvespind; man har plantet den i haver for at samle larverne til destruktions.³⁰

Anvendt af slagtere til spilepinde (eng. pricks) og stegespid (skewers): butcher's prick-tree 1671, prick-wood, skeewer eller skiwer-wood,³¹ flamsk pinnekenshout 'pindetræ' til spid,³² ty. spicknadelholz – spicknadel = lang tilspidset kæp til at spække vildt med, spissliholz Bern, spissli = lille kæp til at stikke i kødstykker o.lign. jnf. fr. bois à faire lardores 'træ til at spække med' 1557, bois à lardoires;³³ prüholt Mecklenburg, til wüerstprün = pølsepind, anvendt således i Frankrig³⁴ – og af skomagere til pløkke,³⁵ heraf oldhøjty. pinnebaom, højty. pinnholz (pinne = lille spids pløk), zweckholz 'pløkketræ' 1482ff., plock-, pluggen-, priggenholt etc., schusterplockholt, schuhnägeli (Schweiz),³⁶ holl. pennenholt,³⁷ eng. prick-timber 1578, prickwood 1597, peg-wood;³⁸ baskisk zapatariequerr 'skomagertræ', anvendt i flamsk Belgien til træskoklamper.

Hos os er veddet blevet brugt til strikke-, vinde- og modellérpinde, tandstikkere,³⁹ ladestokke, neglerensere,⁴⁰ i sønderjydske marskegne skulle stokkene til knipling være af benved,⁴¹ på Bornholm fik man af benved nåle til at bøde fiskegarn med.⁴² Små runde pinde af benved anvendes af finmekanikere og urmagere til at rense måleinstrumenter, ure etc.⁴³ Tynde benvedpinde (spielen) sat i bikuben gjorde den mere stabil og støttede vokskagerne jnf. immspielenholz nordl. Ditmarsken,⁴⁴ ved Lübeck også benyttet til rivetænder.⁴⁵ En spadersrestok af de firkantede grene blev regnet for særlig elegant (Siebenb. Sachsen).⁴⁶

Gadrise, gaiter, gatch-tree, gatteridge er synonyme for benved, kornel, kvalkved o.a. buske, hvis grene gav gad-sticks = pinde spidse i begge ender og brugt til at fæste tækkehalm med.⁴⁷ En udmarvet tynd gren gav et piberør.⁴⁸ Veddet er i øvrigt anvendt til skakfigurer, haner på øltønder, kander, skafter, tommestokke, valser, hjulaksler, rokkehjul, indlagte møbler, manglitræer⁴⁹ måske også trommestikker jnf. tommeschlägelholz Bern 1828, bumbeschlegel Zürich,⁵⁰ endvidere bratchbuer,⁵¹ blæseinstrumenter, spinettangenter og fortanding i orgler.⁵²

Kvistene gav gode tegnekul, strengen kunne let viskes ud, samt trækul til krudt.⁵³ I Kina bruges veddet af *E. alatus* kun som brændsel.⁵⁴

INDHOLD AF GUTTAPERKA

Som den eneste af Skandinaviens vildtvoksende vedplanter har benved i (navnlig rod-)barken guttaperka; kvaliteten står fuldt på højde med udenlandsk guttaperka til elektrisk isolering, drivremme, kirurgiske instrumenter m.m. Kautsjukstoffet forekommer som faste elastiske tråde i langstrakte barkceller og blev fundet 1931 af G. G. Bosse i *E. verrucosa*, allerede året efter begyndte den tekniske udvinding i USSR. Mængden er betydelig, men iflg. russiske analyser stærkt varierende, hos *E. europaeus* 10–18 %, lufttørret materiale maksimalt 30 %. Plantageforsøg med *E. europ.* gav 5 000–8 000 kg rødder pr. hektar; på 900 ha skulle kunne høstes 1 000 t bark med 10 t guttaperka.⁵⁵

TOKSICITET

En tysk legende fortæller, at benvedbusken på Kristi tid havde torne, af grenene flettede man

tornekronen og Jesus forbandede busken, så den mistede tornene og blev giftig; kommer saften i sår, giver den stærke smerter, blade og frø bevirker opkastning. De ækeltsmagende frugter øver en hæftig lokal parring på mave-tarmkanalen – *if three or fower of these fruits be given to a man they purge both by vomit and stoole* (1597).⁵⁶ Alle plantens organer men navnlig frøene har et farmakologisk ikke udforsket ”bitterstof”, i frøene (med indtil 28–29 % fed olie) bl.a. triacetin og glykosidet evonosid (evonymin) med virkning som digitalis. Triacetinet (glycerintriacetat) øger blodtrykket, giver hovedsmerter, virker opløsende på de røde blodlegemer og beskadiger vævene. Toksiciteten må tilskrives triacetinet i forbindelse med bitterstoffet; 36 frugter skal være den mortale dosis for mennesket.⁵⁷

Vedrørende virkningen på husdyr foreligger der modstridende udsagn. Frugten skal kunne dræbe får og geder, men det er modbevist ved forsøg, et får fik ½ lod uden at blive forgiftet, skriver Rafn 1800;⁵⁸ de pulveriserede frugter dræber får og geder, bladene heste⁵⁹ – ital. *pianta delle capre* ’gedeplante’ forklares med giftigheden.⁶⁰ Andre hævder, at den vrages af bladædende dyr undtagen geden, som holder særlig meget af bladene,⁶¹ hvorfor den i Ungarn blev kaldt ”gedens rosentræ” og ”træ som geden gnaver” (1601)⁶² jnf. ty. ”gedeskinke” (1865), fr. ”gedefedt”, slov. ”gedebrød”,⁶³ herhen hører måske også *gater-tree*, *gatteridge* etc.

En række synonymer, ofte med dyrenavn som nedsættende præfiks, sigter til frugternes giftig- eller uspiselighed for mennesket: ty. ”hundetræ” 1781 (også fr. og rum.), ”hunde-kirsebær”, ”kattetræ”, ”kattekirsebær” (også engelsk), ”jødekirsebær” 1892, eng. *dog tree*, -wood kan dog også skyldes anvendelsen til hundevask mod utøj, se nedenfor, og *bitchwood* (*bitch* = tæve) være et omdannet *witchfoot*, af *wych* = smidig, tynd: grene af elm, røn m.fl. brugt til buer,⁶⁴ endvidere *death-alder*⁶⁵ og sydsv. *galenbär*⁶⁶ samt port. ”slangetræ”,

baskisk ”ondt, forbandet træ”, måske også amer. *Indian arrow* (*E. atrop.*)⁶⁷ svarende til kin. ”djævelspil” (*E. alatus*), ”djævelsdræbende pil” (*E. lanceifolia*).⁶⁸

MOD UTØJ

Iflg. Plinius (*Nat. hist.* 13, 22, 118) blev de knuste kapsler strøet på kvæg mod utøj. Afkog af bladene, en olie eller salve tilberedt af frugterne anvendtes for husdyrs lus og skab, menneskets hovedlus og fnatmider. C. 1240 berettes om en munk, at han som dreng led af fnat, jomfru Maria sagde han skulle vaske hovedet tre gange med dekokt af benved, og det hjalp.⁶⁹ *Når man koger bærrerne med lage og bader håret dermed, farves det gult, dræbes lus og æg* (1586)⁷⁰; *det er vist, at kærnerne af benved er lige så gode til børns udslagne hoveder som stefanskorn (semen staphis agriae)* (1761);⁷¹ de ristede og knuste frugter blev drysset i småbørns hår (1664ff.)⁷² eller saften indgnedet (Bayern)⁷³ – jnf. lusebær Falster⁷⁴ (også ty., eng.) lusebær fra slutn. af 1700-t., *dog-tree*, ty. (1778) og holl. ”lusetræ”,⁷⁵ fr., ital. og sp. ”lusedræber”.⁷⁶

LÆGEMIDLER

Hildegard fra Bingen (1200-t.) nævner benved i recepter for mildeliser og vattersot. Af den tyske botaniks ”fædre” omtales benved kun af Hieronymus Bock, der ikke anfører nogen medicinsk anvendelse. Frugten var tidligere officinel som *fructus Evonymi seu tetragoniae*, et dekokt er givet vattersotpatienter som urindrivende,⁷⁷ mod mavesmerter (Hessen-Nassau)⁷⁸ og bylder (Bayern),⁷⁹ udtræk af veddet brugt til mundskylning for tandpine jnf. *maulholz*,⁸⁰ frøolien skulle kunne modvirke mareridt (Schwaben).⁸¹ Fnatt, børns skurv,

Spolebusk eller benved (Euonymus europaeus), ur Johann Georg Sturm, Deutschlands Flora in Abbildungen, 1796.

udslæt o.a. hudlidelser blev behandlet med de knuste frugter i fedt⁸² eller et dekokt;⁸³ port. ”rabiestræ” tyder på en anvendelse mod denne sygdom. Homøpatien tilbereder af friske modne frugter en essens for diarré med kolik-smerter, leverlidelser og galdestensbetændelse.

Af ikke-europæiske arter med medicinsk anvendelse kan nævnes *E. alatus*: for kvindesygdomme og pernicios malaria (Kina);⁸⁴ *E. americanus* og *E. atropurpureus* (officielle 1860–1947): te af barken meget brugt rod forkølelse og feber,⁸⁵ roddekokt indtages for prolapsus uteri⁸⁶ amerikanske indianerstammer anvender dekokt af inderbarken for mensesforstyrrelser, barken lægges på ansigts-sår.⁸⁷ Det var 1885–90 i USA og England en hel modesag at ordinere subs. tage ekstrakter af disse droger mod en lang række sygdomme (dyspepsi, vattersot, syfilis, lungelidelser o.s.v.);⁸⁸ *E. bullata*: bladene på snitsår o.a. kvæstelser (Indien); *E. forbesiana*: dekokt af veddet + lakrids mod maveonder (Laos);⁸⁹ *E. japonicus*: barken for giggt og spermatorroe (Kina);⁹⁰ *E. tingens*: barken for øjerlidelser, kronisk forstoppelse, dyspepsi m.m. (Ostindien).⁹¹

lilleruss. ”ulveperler”⁹⁵ – Børn presser frugten på hånden og ”stempler sig” (Lausitz).⁹⁶

Håret kunne farves gult med dekokt af frugterne, oplyser Matthioli’s urtebog 1563. De gav tøj en smuk gul farve, Rafn refererer udenlandske farvningsforsøg, barken gav søgrønt, frøene mørkt gulbrunt, med alun svovlgult.⁹⁷ – Af frøene kunne presses en lysegul tyktflydende olie anvendelig til lamper.⁹⁸ – I Kina spises de kogte frugter af *E. yedoensis* og bladene af en anden art spises; infus af *E. alatus* (”tebladstræ”) drikkes som teerstating.

Blev en benved stillet som majtræ ved ung piges hus skulle det vise, hun var en skøge (Vimeu, Frankrig).⁹⁹

Frugterne efterstræbes af fugle, især rødkælken, der æder det kødfulde og spytter frøene ud; fuglens europæiske udbredelsesområde falder sammen med benveds. Man har derfor benyttet frugterne som lokkemad for rødkælke – drenge klæber i den hensigt bærrerne på låget af mejsekasser (Striegau)¹⁰⁰ – jnf. ty. ”rødkælkebær” 174off., ”træ”, ”-brød” (1808ff.), holl. ”fuglekirsebær” og fr. ”mejsetræ”.

ANDEN ANVENDELSE

De rosinrøde frugter er *ein kurzweil der jungen kinder*, hedder det i Bock’s urtebog 1577, og halvtreds år senere (1626): *mit den roten beeren spielen die kinder*.⁹² Børn har trædet kapslerne på snor til ”perlekæder”,⁹³ armbånd og rosenkranse (Bayern),⁹⁴ diademer (Ital.) – jnf. ty. krälltschi, krälltcher etc., til chralle(n), schräller = lille kugle af koraller, koralhalsbånd, ital. corallini, ty. også batterle päterle, af pater-noster = rosenkrans af perler (fr. capernotte = patenôte), rosenkranzbeere, i Nösnerland (ty. sproget i Ungarn, nu rum. Transsilvania) ”dukkeperler” og betsch, til betschen = glas-perler trædet på snor; rum. ”blød halskæde”,

LITTERATUR

- 1 Sml. Bauhin, Kaspar, 1671, *Pinax theatri botanici*, Basel, s. 428.
- 2 Coats, Alice M., 1963, *Garden shrubs and their histories*, New York, s. 135f.; en af de lipariske øer ved Sicilien hedder *Euonymus*.
- 3 Meddelt 1946 af øjenvidne.
- 4 Linné, Carl von, 1968 [1741], *Ölandska Resa*, ed. Bertil Molde, Stockholm, s. 131.
- 5 Navnestoffet er (hvor anden kilde ikke anføres) hentet fra: Lange, Johan, 1959, *Ordbog over Danmarks Plantenavne*, København, s. 365–67; Lyttkens, Aug., 1904–15, *Svenska växtnamn*, Stockholm, s. 589f.; Vide, Sten-Bertil, 1966, *Sydsvenska växtnamn*, Lund, s. 167; Marzell,

- Heinrich, 1972, *Wörterbuch d. deutschen Pflanzennamen* 2, Leipzig, s. 338ff. (righ., m. litt. henvisn.) + registerbd. 1958; Höhn-Ochsner, Walter, 1972, *Pflanzen in Zürcher Mundart und Volksleben*, Zürich, s. 55; Heukels, H., 1907, *Woordenboek der nederl. Volksnamen van planten*, Amsterdam, s. 224, 281, 286; Prior, R. C. A., 1879, *Popular names of British plants*, London, s. 89f., 189, 216, 222; Britten, J. & Holland, Rob., 1878–86, *A dictionary of English plant-names*, London, s. 94, 191, 388, 434, 447; Paque, E., 1896, *De vlaamsche volksnamen der planten ...*, Namen, s. 224, 281, 284; Grigson, Geoffrey, 1955, *The Englishman's Flora*, London, s. 119, jnf. s. 176, 241; Cameron, John, 1883, *Gaelic names of plants*, Edinburgh & London, s. 13; Jacobs, Marion Lee & Burlage, Henry M., 1958, *Index of plants of North Carolina with reputed medicinal uses*, Chapel Hill, s. 36f.; Masclans, Fr., 1954, *Els noms vulgars de les plantes a les terres Catalanes*, Barcelona, s. 226; Caballero, Arturo, 1940, *Flora analítica de España*, Madrid, s. 568; Font Quer, P., 1962, *Plantas medicinales*, Barcelona, s. 451; Séguy, Jean, 1953, *Les noms populaires des plantes dans les Pyrénées Centrales*, Barcelona, s. 41; Penzig, O., 1924, *Flora popolare italiana*, Genova 1, s. 193f.
- 6 Richardt, Chr., 1891, "Lys Oktober", *Blandede Digte*, København, s. 27.
- 7 Andersen, Knud Hee, 1927, *Aaret i min Have*, Aarhus, s. 134.
- 8 *Politiken*, 15/8 1964.
- 9 *Danske Haver*, 1823, s. 180.
- 10 Meyer, Tove, 1940, *Efter Regn*, København, s. 19.
- 11 Anthrophyteia 6, 1909, s. 29.
- 12 *Saturday Evening Post*, 6/4 1957.
- 13 Oir er imidlertid også navnet på det 13. bogstav i det gæliske og irske alfabet, med alle atten bogstaver opkaldt efter træer eller buske: Cameron [note 5].
- 14 Stuart, G. A., 1911, *Chinese materia medica. Vegetable kingdom*. Shanghai, s. 166f.
- 15 Suhonen, Pentti, 1936, *Suomalaiset kasvinimet*, Helsingfors, s. 152.
- 16 Wilse, Jac. Nic., 1767, *Stapelstaden Fridericia*, København, s. 154 (Fyn); Hornemann, J. W., 1806, *Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære*, København, s. 226; Olsen, Chr., 1923, *Fra Nordvestsjælland*, København, s. 45; Møller, Birgitte, 1916, *Traer og Buske i Danmarks Skove*, København, s. 237; *Udvalg for Folkemål* top. 2055 (Østjyll. 1929).
- 17 Højrup, Ole, 1972, *Landbokvinden*, København, s. 163.
- 18 Grundtvig, Fr. Lange, 1909, *Livet i Klokkergården*, København, s. 51; Gejlager, A. I., 1946, *Nord for Horsens Fjord*, København, s. 128 (o. 1900); Reimer, Christine, 1910–19, *Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde*, Odense, s. 316.
- 19 Medd. af fru Julie Rask 1961.
- 20 Mensing, Otto, 1927–35, *Schleswig-Holsteinsches Wörterbuch* 3, Neumünster, s. 456.
- 21 Rolland, E., 1896–1914, *Flore populaire* 9, Paris, s. 100.
- 22 Diefenbach, L., 1857, *Glossarium Latino-Germanicum*, Francofurti ad Moenim, 253c.
- 23 Rolland [note 21], s. 98, 100; Penzig [note 5], jnf. Linné, Carl von, 1749, *Flora oeconomica*, Stockholm, s. 14: af træet får franske kvinder deres spinderokke (1600-t.).
- 24 Font Quer [note 5].
- 25 Marzell [note 5]; Löber, Karl, 1972, *Pflanzen des Grenzgebietes von Westerwald und Rothaar, ihre Stellung im Volksleben und die Geschichte ihrer Erforschung*, Göttingen, s. 504 (cit. 1626).
- 26 Bock, Hieronymus, 1551, *New Kreutterbuch*, Strassburg, s. 371a.
- 27 Prior [note 5]; Britten & Holland [note 5].
- 28 Lyttkens [note 5]; Vide [note 5], s. 279.
- 29 Rolland [note 23].
- 30 Hornemann [note 16]; Lange, Axel, 1932, *Fynske Plantenavne og Folkeminder om Planter*, Odense, s. 124 (Sydfyn).
- 31 Prior [note 5], s. 216; Britten & Holland [note 5], s. 78, 388, 434; Grigson [note 5], s. 119f., jnf. s. 176, 241.

- 32 Paque [note 5], s. 300; Blev busken fældet i blomst, var veddet særlig sejte: Coats [note 2], s. 137.
- 33 Rolland [note 21].
- 34 Marzell [note 5]; Savoy [note 5].
- 35 Rafn, C. G., 1800, *Danmarks og Holsteens Flora* 2, København, s. 190; *Lolland-Falsters hist. Samfunds Aarbog* 52, 1964, s. 79 (Falster o. 1885); Marzell, H., 1935, *Neues Illustr. Kräuterbuch*, Reutlingen, s. 125.
- 36 Marzell [note 5].
- 37 Heukels [note 5].
- 38 Prior [note 5]; Britten & Holland [note 5], s. 78, 388f. (peg også tøndetap); Lyons, A. B., 1900, *Plant names scientific and popular*, Detroit, s. 155.
- 39 Møller [note 16], og *Udv. f. Folkemål*.
- 40 Graves, Karoline, 1921, *Ved Halleby Aa*, København, s. 419; *Meyers Vareleksikon* 1, 1952, s. 113; Vedel, Helge & Lange, Johan, 1958, *Træer og buske i skov og hegn*, København, s. 182.
- 41 *Sønderjydske Aarbøger*, 1897, s. 181; også i Frankrig: Beauquier, Ch., 1910, *Faune et flore pop. de la Franche-Comté* 2. *Flore*, Paris, s. 57.
- 42 *Jul på Bornholm*, 1947, s. 33 (Allinge o. 1890).
- 43 Smith, John, 1882, *Dictionary of economic plants*, London, s. 389; Gayer, Sig., 1954, *Die Holzarten und ihre Verwendung in der Technik*, Leipzig, s. 136.
- 44 Mensing [note 20] 4, s. 745.
- 45 *Bericht d. Verein "Natur und Heimat" und das Naturhist. Museums zu Lübeck*, 1961, s. 28.
- 46 *Archiv d. Ver. f. Siebenbürg. Landeskunde* N.F. 40, 1916, s. 108, 124; arter af den bot. nærstående *Celastrus* har lange torne.
- 47 Prior [note 5]; Britten & Holland [note 5], s. 201.
- 48 Rafn [note 37]; Marzell [note 37]; Gréb, Jul., 1943, *Zipser Volkspflanzen*, Kesmark, s. 173, 175.
- 49 Wilse [note 16], Fyn 1767; *Det kgl. Landhuusholdnings-Selskabs Skr.* 3, 1790, s. 193; *Maanedskorrespondenten*, 1790, s. 334; Retzius, A. J., 1806, *Flora oeconomica Sveciæ* 1, Lund, s. 243; Vide [note 5], s. 279; Marzell [note 5]: *radholz, mangelbaum* 1775.
- 50 *Schweizerisches Idiotikon* 9, 1881ff., Frauenfeld, s. 267; Höhn-Ochsner [note 5], s. 55; eller sammenligning med frugten på stilk.
- 51 Grigson [note 5].
- 52 Evelyn, J., 1776, *Silva, or a discourse on forest trees*, ed. Hunter, York – cit. af Coats [note 2].
- 53 Retzius [note 49]; Marzell [note 37]; Beauquier [note 41], *fusain* (benved) også for tegnekul og kultegning.
- 54 Stuart [note 14].
- 55 Ulmann, Max, 1951, *Wertvolle Kautschukpflanzen des gemässigten Klimas*, Berlin, s. 83, 158, 351, 513. Den forstlige højskole i Eberswalde undersøgte 1939–41 nogle benvedarters indhold af guttaperka, der blev fundet mest i *E. verrucosus*: *Kosmos*, 1939, s. 281 og 1941, s. 251f.
- 56 Marzell [note 37].
- 57 Gessner, Otto, 1974, *Gift- und Azneipflanzen von Mitteleuropa*, ed. Gerh. Orzechowski, Heidelberg, s. 449f.
- 58 Rafn [note 37].
- 59 Kroeber, Ludw., 1949, *Das neuzeitliche Kräuterbuch 3: Giftpflanzen*, Stuttgart, s. 306; Gessner [note 59].
- 60 Pitre, Guiseppa, 1885, *Archivio per lo studio tradizioni popolari* 4, Palermo, s. 179.
- 61 Rolland [note 23], s. 101.
- 62 Clusius, C., 1563, *Rariorum plant. historia*, Antwerpen, her efter Coats (note 2); *Folia Savarensia* 2, 1935, s. 176–79.
- 63 Marzell [note 5].
- 64 Grigson [note 5].
- 65 *Ibid.*; Britten & Holland [note 5], s. 528: føres grene af benved i hus, bringer de ulykke.
- 66 Vide [note 5], s. 83.
- 67 Se note 12.
- 68 Stuart [note 14]; Reis, Siri von, 1973, *Drugs and food from little-known plants*, Cambridge, s. 173.
- 69 *Caesarius von Heisterbach*, 1910, ed. E. Müller, Berlin, s. 149f.

- 70 Matthioli, P. A., 1590, *New Kräuterbuch*, ed. J. Camerius, Franckfort am Mayn, s. 74B.
- 71 Paulli, Johan, 1761, *Dansk Oeconomisk Urte-Bog*, København, s. 180.
- 72 Evelyn [note 52]; Grigson [note 5], s. 120; Linné [note 23]; Loudon, J. C., 1844, *Arboretum et fruticetum Britannicum*, 2, London, s. 406; Rafn [note 37]; Beauquier [note 41], de pulv. frugter kaldes "kapucinerpulver"; Gessner [note 59], anv. mod lus beror rimeligvis på frøoliens indhold af triacetin.
- 73 Lammert, G., 1869, *Volksmedizin und med. Aberglaube in Bayern*, Würzburg, s. 134.
- 74 Lange, Johan, 1959, *Ordbog over Danmarks Plantenavne 1*, København, s. 567; man advarede børn mod at spise "bærrene", de gav lus: Dansk Folkemindesamling top. 1906/46: 833 (1908), København.
- 75 Kan også hentyde til, at benved ofte er befængt med "lus" (larver).
- 76 Marzell [note 5]; Britten & Holland [note 5], s. 157, 314, 530; Heukels [note 5]; Penzig [note 5]; Masclans [note 5].
- 77 Kroeber [note 61], s. 310; Gessner [note 59].
- 78 Heidt, Karl, 1942, *Gegenwärtige Kenntnis und Anwendung einheim. Heilpflanzen in d. Volksmedizin*, Giessen, s. 75.
- 79 Höfler, M., 1893, *Volksmedizin und Aberglaube in Oberbayern*, München, s. 123.
- 80 *Archiv* [note 46]; Krauss, Friedr., 1943, *Nöslerländ. Pflanzennamen*, Beszterce-Bistritz, s. 151.
- 81 Neidhardt, Fr. X., 1867, *Die Pflanzen in religiöser, Abergl. und volksthüml. Beziehung*, ORT, s. 29.
- 82 *Flora og Fauna*, 1894, s. 14f. (Sydfyn?); Marzell, H., 1925, *Bayerische Volksbotanik*, Nürnberg, s. 147; Kummer, Georg, 1953, *Schaffhauser Volksbotanik 1: Die wildwachsenden Pflanzen*, Schaffhausen, s. 95; Schulz, Hugo, 1921, *Vorlesungen über Wirkung u. Anwendung d. deutschen Arzneipflanzen*, Leipzig, s. 243; Möderndorfer, Vinko, 1964, *Ljudska medicina pri slovensih*, Ljubljana, s. 228.
- 83 Beauquier [note 41]: og eddikedekokt for fnat hos hund og hest.
- 84 Stuart [note 14].
- 85 Randolph, Vance, 1947, *Ozark superstitions*, New York, s. 313.
- 86 Jacobs & Burlage [note 5].
- 87 Stone, Eric, 1962, *Medicine among the American Indians*, New York, (Omaha-Poncha); *33th annual rep. Bur. Amer. Ethn.* 1911-12, s. 102; Smith, Huron H., 1928, *Ethnobotany of the Meskwaki Indians*, Milwaukee, s. 209.
- 88 Lloyd, John Uri, 1921, *Origin and history of pharmacopeil vegetable drugs*, Cincinnati, s. 135; Millsbaugh, Charles F., 1974 [1892], *American medicinal plants*, New York, s. 162f.
- 89 *Journ. d'agricult. trop. botan. appl.* 17, 1970, s. 20.
- 90 Dragendorff, Georg, 1898, *Die Heilpflanzen der verschiedenen Völker und Zeiten*, Stuttgart, s. 400f.
- 91 *Ibid.*; *Medicinal plants of Nepal*, 1970, Kathmandu, s. 77, sml. Nadkarni, K. M., 1954, *Indian materia medica 1*, Bombay, s. 520f.
- 92 Löber [note 25].
- 93 *Flora og Fauna*, 1894, s. 14f.; Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, svar 16297 på spørgeliste nr. 20, 1955 (Sønderj. o. 1880); *Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde* 11, 1901, s. 59 (Böhmen); Kummer [note 83]; Rolland [note 23].
- 94 Marzell [note 83], s. 87.
- 95 Marzell [note 5].
- 96 Stübler, H., 1926, *Zur Lausitzer Volksbotanik und -zoologie*, Bautzen, s. 12.
- 97 Rafn [note 37], jnf. *Meyers Vareleksikon* [note 40].
- 98 Schübeler, C. F., 1888, *Norges Vextrige 2*, Christiania, s. 410; Marzell [note 37].
- 99 Sébillot, Paul, 1906, *La Folk-Lore de France 3. La Flore*, Paris, s. 404.
- 100 *Gesellschaft für Volkskunde* 36, 1936, s. 245.